

УДК 796:37.015.311

Криstopчук Тетяна Євгенівна*доктор педагогічних наук, професор,**ВСП «Рівненський фаховий коледж**Національного університету біоресурсів і природокористування України»*

ORCID: 0000-0002-0104-9901

Krystopchuk Tetyana*Doctor of Pedagogic Sciences, Professor**Lecturer of Humanities Separated structural subdivision**«Rivne Professional College of the National**University of Life and Environmental Sciences of Ukraine»*

ORCID: 0000-0002-0104-9901

[https://doi.org/10.60022/1\(1\)-4GF](https://doi.org/10.60022/1(1)-4GF)

ВИХОВАННЯ «ВАЖКИХ ПІДЛІТКІВ»: ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

EDUCATION OF «TROUBLED TEENS»: PECULIARITIES OF INDIVIDUAL PEDAGOGICAL ASSISTANCE

Анотація. У статті визначено причини виникнення проблеми «важких підлітків», зокрема, наявність надмірної свободи для дітей та молоді у сучасному суспільстві; зміна моделі сім'ї; обмеження часу на спілкування підлітків з батьками вдома; надмірне електронне спілкування тощо. Акцентовано, що термін «важкі підлітки» не є однозначним, а допускає різні трактування та залежить від соціального та наукового контексту.

Проаналізовано основні питання захисту прав дітей, визначені Законом Федеративної Республіки Німеччини «Про підтримку дітей та молоді» (2021). Встановлено, що Закон надає більше повноважень місцевим органам влади щодо профілактичної роботи. Зокрема, зміст превентивної роботи визначається системою профілактичних заходів, спрямованих на попередження дезадаптованої поведінки підлітків.

Схарактеризовано види інформаційної підтримки батьків важких підлітків у Швейцарії, яка реалізується через сімейні портали, медіа, освітньо-консультаційні служби, соціальні фонди. Окреслено основні напрями роботи освітньо-консультаційних служб та компаній в Німеччині, що супроводжують важких підлітків та молодих людей, які потребують підтримки в повсякденному житті. Висвітлено мету та основну місію Інститут командного тренування на природі та експериментального навчання, що полягає у створенні та відкритті нових життєвих перспектив для важких підлітків за допомогою кризових заходів та проектів експериментальної терапії. Визначено методи роботи, які використовує КАП-Інститут у роботі з дітьми та молоддю: тимбілдинг, експериментальна терапія, інтенсивна терапія.

З'ясовано, що індивідуальні педагогічні пропозиції складаються з проектів, що частково доповнюють один одного: проект педагогічного очищення; туристичний проект; проект локації; закордонний проект. Зроблено висновок, що індивідуальна педагогічна допомога із застосуванням експериментальних педагогічних та терапевтичних методів надає дітям та молоді можливість відкрити новий етап у власному розвитку.

Ключові слова: виховання та навчання важких підлітків, дезадаптована поведінка підлітків, превентивне виховання, освітньо-консультаційні служби, інформаційна підтримка батьків важких підлітків, індивідуальні педагогічні проекти, експериментальна терапія.

Summary. The article identifies the causes of the problem of «troubled teens», in particular, the existence of excessive freedom for children and youth in modern society; changing the family model; limiting the time for teenagers to communicate with their parents at home; excessive electronic communication, etc. It is emphasized that the term «troubled teens» is not monosemantic, but allows different interpretations and depends on the social and scientific context.

The paper analyzes the main issues of children's rights protection, defined by the Law of the Federal Republic of Germany «On Support of Children and Youth» (2021). It is established that the Law gives more powers to local authorities on preventive work on their territory. In particular, the content of preventive work is determined by a system of preventive measures aimed at preventing maladapted behavior of adolescents.

The article describes types of information support for parents of difficult adolescents in Switzerland, which is implemented through family portals, media, educational and consulting services, social funds. It outlines the main directions of work of educational and consulting services and companies in Germany accompanying difficult teenagers and young people in need of support in everyday life. The purpose and main mission of the Cooperative Adventure Projects Institute for outdoor team training and experiential education, which creates and opens new life perspectives for difficult adolescents through crisis measures and experimental therapy projects. The methods of work used by CAP-Institute in work with children and youth are determined as team building, experimental therapy, intensive care.

It was found that individual pedagogical proposals consist of projects that partially complement each other: the project of pedagogical cleansing; tourist project; location project; abroad project. It is concluded that individual pedagogical assistance with the use of experimental pedagogical and therapeutic methods gives children and young people the opportunity to discover a new stage in their self-development.

Key words: education and training of difficult adolescents, troubled teens, maladaptive behavior of adolescents, preventive education, educational reintegration, educational and counseling services, information support for parents of difficult adolescents, individual pedagogical projects, experimental therapy.

Постановка проблеми. Підлітковий вік — це період поєднання суперечностей, розкриття індивідуалізації, відкриття та утвердження власного унікального і неповторного «я». Для підлітків важливо самоутвердитися в очах однолітків, батьків, вчителів. Життя в умовах пандемії, карантинні заходи, зміна формату навчання, втрата мобільності, напружений ринок праці ще більше посилили тиск на підлітків. Все частіше говорять про важких, поведінкових та агресивних підлітків, які, потрапляючи в кризову ситуацію, ускладнюють життя батькам, вчителям і суспільству. Крім того, такі підлітки часто знервовані, незосереджені та депресивно-тривожні.

Серед причин виникнення проблеми важких підлітків виокремлюють такі, як: наявність надмірної свободи для дітей та молоді у сучасному суспільстві, в результаті чого підлітки дуже рано знаходять свій шлях у доросле життя; зміна моделі сім'ї в сучасному суспільстві. Все більше дітей росте в неповних сім'ях, тобто переважно з матір'ю, або діти живуть по чергово то з матір'ю, то з батьком; обмеження часу на спілкування підлітків з батьками вдома, перевага надається школі, спортклубу, музичному гуртку, друзям, інтернет-кафе; переобтяження мобільними телефонами, телевізором, інтернетом, діти губляться в світі електронного спілкування; відсутність прикладів для наслідування, відсутність реальності (якщо в сім'ї чи в школі немає взірців для наслідування, підлітки орієнтуються на персонажів кіно, телебачення та Інтернету, часто далеких від будь-якої реальності. Вони вперто й відчайдушно

відстоюють свої образи всемогутності далекі від вимог реальності).

Аналіз досліджень. Проблема виховання важких підлітків розкрито у наукових доробках як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Методику пропедевтичної роботи з підлітками, схильними до агресивної поведінки, в основу якої покладено комплекс ділових ігор на уроках трудового навчання запропоновано Т. Андронюк. Проблема особистісно орієнтованого підходу до виховання важких підлітків у процесі занять фізичною культурою досліджено І. Тараненко. Актуальною є означена проблема у німецькій педагогіці. Превентивне виховання, реінтеграція складних підлітків у школу є предметом дослідження М. Кнольманн (M. Knollmann) та Ф. Райснер (V. Reissner). Особливості роботи з молодими правопорушниками досліджує С. Хопс (S. Hoops). Методи вирішення конфліктів між важкими підлітками та соціумом знайшли відображення у працях М. Шерзінгер (M. Scherzinger). До проблеми надання індивідуальної педагогічної допомоги у центрах молодим людям, які зазнали насильства звертається Ф. Мангельс (F. Mangels).

Мета статті — визначити особливості надання індивідуальної педагогічної допомоги у процесі виховання важких підлітків у європейських країнах з метою критичного осмислення та подальшого використання накопиченого досвіду у вітчизняній системі освіти.

Виклад основного матеріалу. Семюел Келлер (Samuel Keller), досліджуючи проблему важких підлітків — дітей з емоційними, поведінковими та іншими проблемами, зазначає, що термін «важкі

підлітки» не є однозначним, точним, а допускає різні можливі трактування та залежить від соціального та наукового контексту. Образи «важких підлітків» пов'язані з характеристиками етнічної приналежності, класу, соціального статусу, статі [3].

До категорії важких підлітків І. Тараненко відносить підлітків, які є фізично і розумово здоровими, хоча при цьому здійснюють свідомий або несвідомий опір цілеспрямованому педагогічному впливу, для них характерним є дефекти розвитку особистості (несформованість морально-вольових якостей, проблеми із прийняттям ціннісних орієнтацій) та порушення прийнятих у суспільстві норм і правил поведінки, що ускладнює становлення їх як особистостей, тобто їхню соціалізацію. Вони гостро потребують особистісно орієнтованого підходу з боку педагогів та уваги батьків і однолітків [8, с. 29].

Проблема «важких» підлітків стає особливо болісною не тільки для вітчизняної, але і для європейської системи освіти та виховання. Сьогодні неможливо вирішувати проблеми виховання, не враховуючи загального соціального фону. Особливу занепокоєність викликають факти, що свідчать про зростання проявів агресивності серед загалом законослухняних підлітків і молоді. Саме тому, у 2021 році Федеральна рада Німеччини ухвалила новий Закон «Про підтримку дітей та молоді» [1], який має на меті покращити становище багатьох дітей, підлітків та молодих людей, які, зважаючи на обмеження, викликані пандемією, часто мають підвищену потребу в підтримці, особливо такі категорії, як: знедолені, ті, що живуть і виховуються у стресових умовах життя, соціально пасивні. Відповідно до Закону передбачено внесення змін у п'яти сферах, у тому числі: покращення захисту дітей та молоді (з метою покращення захисту дітей та молоді передбачено посилення співпраці служби охорони дітей та молоді зі службою охорони здоров'я, правоохоронними органами, сімейними судами, системою кримінального правосуддя щодо молоді та іншими важливими суб'єктами захисту дітей); надання більше повноважень місцевим органам влади щодо профілактичної роботи (зміст превентивної роботи визначається системою профілактичних заходів, спрямованих на попередження дезадаптованої поведінки підлітків); більше участі молоді, батьків та сімей (діти, молодь та їхні сім'ї мають бути більш підтримуваними у відстоюванні своїх прав. З цією метою законопроект передбачає закріплення офісів омбудсмена як зовнішніх і незалежних контактних пунктів для дітей, молоді та їх батьків. Розширюються або вдосконалюються можливості розгляду скарг дітей та молоді в освітніх закладах та прийомних сім'ях).

Одним із шляхів виховання важких підлітків, на думку І.Тараненко, є залучення їх до систематичних занять фізичною культурою, оскільки специфіка цих занять дає можливість розвивати особистісні морально-вольові якості у найширшому діапазоні, що є важливим для самореалізації

й самоствердження підлітка як особистості. Виховання дисциплінованості, організованості, самовладання в процесі занять фізичними вправами передбачає систематичне привчання до дотримання встановлених норм, а правила, які існують у різних видах спорту, сприяють розвитку ввічливості, тактовності, відповідального ставлення як до себе, так і до оточуючих. Це також сприяє мобілізації і розвитку інтелектуальних якостей підлітків, прояву особистісних рис, а педагогу дозволяє коректувати поведінкою підлітків; тим самим заняття фізичною культурою і спортом сприяють ефективному розвитку самостійності, ініціативності [8, с. 93].

Соціальні психологи наголошують на необхідності впливати на виховання дитини на ранньому етапі і у разі потреби одержувати допомогу відповідних служб. У Швейцарії, наприклад, інформаційна підтримка батьків забезпечується через сімейний портал «Swissfamily», сімейні медіа, спеціалізовані журнали для батьків «FamilienSPICK» та молоді SPICK, освітньо-консультаційні служби, соціальні фонди, одним з яких є Pro Juventute.

Практика показує, що в європейських країнах важкими підлітками опікуються некомерційні фонди та компанії, які сприяють молодим людям, що потребують підтримки у повсякденному житті, у реабілітації та соціальній або професійній (ре)інтеграції за допомогою відповідних пропозицій.

Розглянемо особливості надання такої підтримки дітям та молоді на прикладі некомерційних фондів у Швейцарії та компанії KAP- Institute в Німеччині.

Pro Juventute — це фонд, який підтримує дітей та молодь разом із батьками на їхньому шляху до самовизначення, є важливою частиною їхнього аналогового та цифрового світу, надає пряму та ефективну допомогу з широким спектром пропозицій для батьків, зокрема, консультації щодо медіаграмотності для батьків; набуття фінансових навичок підлітками, ведення бюджету; супроводу підлітків у соціальних мережах; протидії булінгу; захисту від небезпек у цифровому світі; грамотної роботи з ЗМІ [5].

MYPLACE Jungeswohnen — некомерційний фонд, який в основному фінансується соціальними органами, в окремих випадках органами шкільного управління, приватними особами або іншими спонсорами. Команда професіоналів MYPLACE супроводжує підлітків та молодих людей, які потребують підтримки в повсякденному житті, допомагає долати перешкоди та невдачі, надає практичну допомогу у вирішенні проблем, що стосується роботи, освіти, фінансів, управління, роботи з органами влади, дозвілля та здоров'я, а також пропонує гнучку та модульну програму для боротьби з залежністю (речовинна, поведінкова залежності). Фонд працює скоординовано з роботодавцями, викладачами професійно-технічних навчальних закладів, лікарями та іншими важливими партнерами [4].

У Німеччині однією з відомих іміджевих компаній, що викликає інтерес у громадськості, займається консультуванням, вихованням та навчанням складних підлітків визнано Інститут командного тренування на природі та експериментального навчання — КАП (Kooperative Abenteuer Projekte — Кооперативні Пригодницькі Проекти) [2].

Інститут КАП — це компанія, заснована в 1994 році у м. Регенсбург (Німеччина), діяльність якої поширюється на німецькомовні регіони з широким спектром цільових та вікових груп в оптимальному середовищі для виховання та навчання з використанням експериментальних освітніх та інноваційних методів у формах командної роботи, співпраці та комунікації. В основі роботи інституту закладені принципи чесності, довіри та відкритості.

Інститут КАП відомий сьогодні в Німеччині тим, що він: провідник з усіх видів активного відпочинку на природі; гарант незабутніх командних тренінгів та командних заходів; організатор альтернативних класних походів із тривалим навчальним ефектом; консультант для неблагополучної молоді з поведінковими проблемами; кваліфікований тренер в галузі експериментальної педагогічної освіти.

Основна місія інституту — цілеспрямована інтеграція важких підлітків (молодих людей з проблемами поведінки) в суспільство, створення та відкриття нових життєвих перспектив за допомогою кризових заходів та проектів експериментальної терапії.

Мета КАП — надання можливості дітям та молоді знайти своє місце в суспільстві та реалізуватися в житті; заохочення та підтримка кожного з дітей та молодих людей, враховуючи їхні індивідуальні навички та здібності; забезпечення можливості для реалізації їхнього майбутнього. Природа — платформа для виховання та навчання складних підлітків. Важливо, що тренінги, організовані членами команди, базуються на обґрунтованих педагогічних і психологічних знаннях, а не на ідеологіях чи сектантських культах.

Педагогічні елементи є основою щоденної роботи і використовуються в тренінгах на **відкритому повітрі**, командних тренінгах, управлінських тренінгах та навчанні стажерів.

Через індивідуальні педагогічні проекти діти та молоді одержують інтенсивну підтримку, якої було важко або неможливо досягти з попереднім життєвим досвідом. У рамках інтенсивної педагогічної індивідуальної допомоги можливий вищий рівень догляду, ніж у звичайних стаціонарних дитячих установах. Індивідуальна педагогічна допомога з експериментальними педагогічними та експериментальними терапевтичними методами дає дітям та молоді можливість відкрити новий етап у розвитку.

Індивідуальні педагогічні пропозиції поділені на етапи (проекти), що частково доповнюють один одного: етап педагогічного очищення

(необхідна умова надання індивідуальної допомоги); етап подорожі (туристичний проект); проект локації; закордонний проект.

Етап педагогічного очищення триває упродовж трьох місяців і слугує передумовою для участі у подальших індивідуальних освітніх проектах в Інституті КАП. Так зване очищення відбувається в рамках короткострокових експериментальних освітніх та лікувальних подорожей — переважно на природі. Упродовж цього часу за дитиною або підлітком цілодобово спостерігають професійні педагоги в режимі один на один. Етап індивідуального педагогічного очищення представлений як «тайм-аут». Саме тому, діти та молодь стикаються з невідомими вимогами, з якими вони можуть впоратися за підтримки відповідного наставника. Цей позитивний досвід надає впевненості у собі, а досвід навчання підвищує самооцінку. Таким чином, цілеспрямовано створюються психологічні установки: «я можу», «я можу це зробити» і «я чогось вартий». У зв'язку із загальними умовами експериментальної терапії та експериментального навчання діти та молодь, а також їхні керівники безпосередньо залежать один від одного в нових умовах досягнення поставленої мети. Це зміцнює співпрацю між ними та закладає підґрунтя для взаємної довіри як основи для нових відносин. Знайомство з дітьми та молоддю на природі дає можливість для проведення диференційованої діагностики, що є основою для індивідуальної концепції надання подальшої допомоги.

Етап подорожі (туристичні проекти) зазвичай відбувається в рамках індивідуального педагогічного супроводу упродовж кількох тижнів. Туристичний проект може бути реалізований після успішно завершеного етапу педагогічного очищення за умови його позитивного результату. Індивідуальний педагогічний супровід здійснюється залежно від необхідної галузі навчання. Як правило, для проходження маршруту вибирається один вид транспорту (зазвичай, пішохідний або велосипедний). Просте життя на природі нагадує дітям і молоді про життєві потреби і, таким чином, пропонує чіткі, прості інструкції. Щоденні повторювані дії та життєві виклики дозволяють розвивати характер та вивчати повсякденну рутину. На цьому етапі діти та молодь стикаються з фізичними труднощами, складними погодними та дорожніми умовами, труднощами під час постановки щоденних цілей та завдань тощо. Непередбачені труднощі вирішуються спільно з індивідуальним наставником. Таким чином, розвиваються нові складові позитивних дій, а власний результат стає відчутним і важливим.

Обов'язковою умовою проекту локації в рамках індивідуального виховного заходу є успішне завершення етапу педагогічного очищення. За певних обставин очищення доповнюється наступним проектом подорожі. Завдяки діагностиці, яка проводиться на етапі очищення, можлива індивідуальна

підготовка до подальшого етапу. Де саме буде здійснюватися індивідуальний педагогічний супровід вирішується в рамках планування допомоги. Наразі індивідуальні заклади педагогічної допомоги функціонують у Верхньому Пфальце, Верхній Франконії, Саксонії та Румунії.

Якщо виникає необхідність залучення дітей та молоді до проекту за кордоном, то Інститут КАР має філію в м. Сібіу (Румунія). Підтримка на місці здійснюється педагогічними фахівцями. Основна увага спочатку зосереджена на робочих проектах, пізніше — на інтеграції в школу з використанням освітніх та терапевтичних методів.

У роботі з дітьми та молоддю фахівці Інституту КАП використовують такі методи, як: командотворення (тимблдинг), експериментальна терапія, інтенсивна терапія.

Тимблдинг як один з найефективніших інструментів управління використовується в неформальній обстановці і спрямований на згуртування колективу, підвищення мотивації, лояльності учасників. Одним з найпоширеніших варіантів тимблдинга є ігри на згуртування, що організовуються на свіжому повітрі (будівництво плотів, турнір гольфу, перегони на байдарках, вітрильний спорт, бездоріжжя, конкурс замків із піску, змагання в піні, проходження мотузкових трас, спортивне орієнтування та багато іншого).

Експериментальна терапія застосовується в роботі з дітьми та молоддю віком від 10 років (група з 5 осіб). Матеріальне забезпечення інституту дозволяє реалізовувати проекти пригодницької терапії, яка сприяє розвитку практичних, особистих та соціальних навичок та призначена для надання адресної допомоги.

Концепція експериментальної терапії полягає в тому, що позакласне повсякденне життя складається з різноманітних заходів на природі. Безперечно, особлива увага приділяється індивідуальним можливостям дітей та молоді, які залучаються до таких проектів, серед них будівництво каное та плотів, скелелазіння, болдеринг, віа феррата, катання на гірських велосипедах і байк-парк, похід, спелеотуризм, будівельні проекти і багато іншого.

Робота у групі інтенсивної авантюриної терапії буде корисною для дітей та молоді від 10 до 18 років. Також можлива подальша співпраця віком до 21 року. У таку групу приймається молодь, яка потребує інтенсивної допомоги в груповій ситуації. Обов'язковою умовою участі у роботі групи є здатність до навчання та бажання брати участь у заходах пригодницької терапії.

Інститут КАР з 2020 року пропонує оновлений курс з експериментальної терапії, орієнтованої на травму (травмоцентрована експериментальна терапія), який передбачає роботу з дітьми та молоддю в контакті один на один; терапевтичну роботу з молодими людьми, які більше не можуть бути розміщені в звичайних службах соціального захисту молоді, більше не можуть себе контролювати (відбувся збій системи ключових цінностей); експериментальні проекти подорожей; варіанти кризового втручання; незалежні проекти експериментальної терапії; рольові ігри.

У групі інтенсивної терапії перебувають діти та молодь, які потребують негайних кризових заходів. У такій групі використовується широкий спектр заходів експериментальної терапії: прогулянки пішки на природі, на велосипеді, будівельні проекти та інші. Діти та молоді люди, маючи різноманітний досвід, навчаються визначати свої сильні та слабкі сторони, розширюють свій потенціал, усвідомлюють та усувають особисті обмеження (фізичні та психологічні).

Висновки. Таким чином, сім'ї, у яких виникають стресові ситуації у спілкуванні з дітьми, неприємності підлітків у школі, невпевненість у вихованні дітей, можуть одержати професійну цілодобову безкоштовну допомогу у фахівців консультаційних центрів; діти та молодь, які мають проблеми з відхиленнями у поведінці — індивідуальний педагогічний супровід фахівців некомерційних фондів, інститутів, що практикують застосування експериментальних педагогічних та терапевтичних методів. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні проблеми організаційно-правових механізмів захисту прав дітей та підлітків.

Список використаних джерел

1. Gesetz zur Stärkung von Kindern und Jugendlichen (Kinder- und Jugendstärkungsgesetz — KJSG). Bundesgesetzblatt Teil I 2021 Nr. 29 vom 09.06.2021. URL: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_
2. KAP-Institut. URL: <https://www.kap-outdoor.de/ueber-uns/ueber-kap.html>
3. Keller S. Schwierige Jugendliche. URL: <https://igfh.de/publikationen/kritisches-glossar/schwierige-jugendliche>
4. Myplace. URL: <https://www.myplace-jungeswohnen.ch/de/kontakt/>
5. Projuventute. URL: <https://www.projuventute.ch/de/elternberatung>
6. Swissfamily. URL: <https://www.swissfamily.ch/leserangebot/>
7. Unsere Jugend. URL: <https://www.reinhardt-journals.de>
8. Тараненко І. В. Особистісно орієнтований підхід до виховання важких підлітків у процесі занять фізичною культурою. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2017. 244 с.

References

1. Gesetz zur Stärkung von Kindern und Jugendlichen (Kinder- und Jugendstärkungsgesetz — KJSG). Bundesgesetzblatt Teil I 2021 Nr. 29 vom 09.06.2021. Retrieved from https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_ [in German].
2. KAP-Institut. Retrieved from <https://www.kap-outdoor.de/ueber-uns/ueber-kap.html> [in German].
3. Keller, S. Schwierige Jugendliche. Retrieved from <https://igfh.de/publikationen/kritisches-glossar/schwierige-jugendliche> [in German].
4. Myplace. Retrieved from <https://www.myplace-jungeswohnen.ch/de/kontakt/> [in German].
5. Projuventute. Retrieved from <https://www.projuventute.ch/de/elternberatung> [in German].
6. Swissfamily. Retrieved from <https://www.swissfamily.ch/leserangebot/> [in German].
7. Unsere Jugend. URL: <https://www.reinhardt-journals.de> [in German].
8. Taranenko I. V. (2017). Osobystisno oriientovanyi pidkhid do vykhovannia vazhkykh pidlitkiv u protsesi zaniat fizychnoiu kulturoiu [Personality-oriented approach to the education of difficult adolescents in the process of physical education]. Doctor's thesis: 13.00.07. Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University [in Ukrainian].